

Biela légia ako forma rezistencie proti totalitnému režimu

Podat' jednoznačnú odpoveď na otázku: čo Biela légia bola? – napriek niekoľkoročnému výskumu sa nám javí ako nadmieru zložitá. Problém je v tom, že mnoho materiálov umožňujúcich bližšie rozkryť fenomén Biela légia sa nenávratne stratilo počas rehabilitačných konaní v 50-tych a 60-tych rokoch, realizovaných prostredníctvom inšpekcií, resp. komisií Ministerstva vnútra. Na druhej strane, tie materiály, ktoré sa dochovali, si často diametrálne protirečia, čo z dôvodu vyššie spomínanej absencie ďalších dôkazov zťažuje rozhodovanie historika, ktorý z proti sebe stojacich názorov je dôveryhodnejší. Zdanlivo tento problém rieši fakt, že máme k dispozícii výpoveď z prvej ruky, ktorú podáva jeden z hlavných protagonistov Bielej légie J. Vícen. V skutočnosti táto výpoveď nemôže dilemu definitívne rozhodnúť, keďže pre historika je len jedným z prameňov, ktorý je treba preverovať. Inak povedané: pristupovať k nemu rovnako kriticky ako k iným prameňom, zvlášť keď i tento prameň sa prezentuje vnútornou protirečivosťou.

Tak napr. istý, až zásadný posun v hodnotení činnosti vysielateľa Biela légia a jeho pôsobenia na Slovensku badáme v knižke P. Cintavého¹, resp. v jeho vlastnej biografii². Od tohto pohľadu na činnosť a zámery Bielej légie je odlišný i pohľad dobových účastníkov v emigrácii, ktorí sa z rôznych dôvodov usilovali využiť Bielu légiu pre svoje osobné, resp. širšie politické ciele. Rozdielnosť v interpretácii činnosti Bielej légie je však badateľná i v dokumentoch pochádzajúcich z proveniencie archívov štátnej bezpečnosti (ŠtB). V čase realizácie Bielej légie orgány ŠtB prezentovali Bielu légiu ako masovú polovojenskú teroristickú organizáciu riadenú vysielateľom Biela légia zo zahraničia. Na druhej strane, materiály vzniknuté z činnosti inšpekcií, resp. komisií Ministerstva vnútra, naznačujú i možnosť chápať

¹ Textová časť citovanej literatúry je v prevažnej miere zostavená podľa spomienok J. Vícena, P. Cintavý: *Po stopách Bielej légie v protikomunistickom odboji*. Bratislava 1995.

² J. Vícen: *Vo výročí rokov 1938–1988*. Bratislava 1999.

organizácie Bielej légie ako zámerne vytvorené, nepriamo na príkaz vyšších politických miest, či ako dôsledok osobných ambícií niektorých horlivých orgánov ŠtB. Organizácie Bielej légie by sa mohli potom javiť len ako prostriedok ŠtB na akcelerovanie „z hora“ požadovaného triedneho boja pri likvidovaní skutočných či domnelých odporcov režimu. Uvedené pramene umožňujú vytvoriť relatívne úplný avšak veľmi protirečivý obraz o činnosti Bielej légie. V intenciách týchto prameňov pokúsime sa odpovedať na otázky: čo vlastne Biela légia bola, kedy vznikla myšlienka založiť Bielu légiu a kto bol jej autorom?

V čase, kedy J. Vicen prevádzkoval vysielač Biela légia (apríl 1950–júl 1951), v kruhoch slovenskej emigrácie prevládala predstava o Bielej légii ako ozbrojených formáciách, operujúcich v slovenských horách, politicky namierených proti komunistickému režimu. Podľa J. Vicena rozhodujúci podiel na tom mal dr. Vojtech Krajčovič³, ktorý žil v USA, a jeho separatistická organizácia Výbor pre Oslobodenie Slovenska (VpOS). Krajčovič využil finančné ťažkosti skutočných tvorcov Bielej légie⁴ na vlastné obohatenie a zvýšenie prestíže v politických kruhoch USA. Zvlášť v roku 1951 prostredníctvom rozhlasu a televízie vytváral obraz o Bielej légii (tiež o fiktívnej, ním vedenej „Légii slobody“) ako partizánskom hnutí pôsobiacom v slovenských horách a vyzýval k dobrovoľným príspevkom na jeho podporu. Vo svojich ambíciách šiel až tak ďaleko, že od tvorcov Bielej légie požadoval vyhotovenie filmového falzifikátu o boji „partizánov“ na Slovensku s tým, že takýto film môžu zhotoviť v rakúskych horách. Navyiac, keďže Krajčovičov VpOS vznikol ako opozičná organizácia proti Slovenskej Národnej Rade v Zahraničí (SNRvZ)⁵, ale i Rade slobodného Československa, bola činnosť VpOS stroho separatistická, čím i obraz o činnosti Bielej légie nadobúdala podobu radikálne-separatisticky orientovaného protikomunistického ozbrojeného odboja.

Radikálne-separatistickú koncepciu zahraničného odboja prezentovala i skupina slovenských emigrantov sústredených okolo dr. Ďurčanského v jeho Slovenskom Akčnom Výbore (SAV)⁶. Interpretácia Bielej légie, ako ju podával Krajčovič,

³ Dr. Krajčovič bol v období Slovenského štátu jedným z riaditeľov banky v Bratislave. Koncom vojny odišiel do Chorvátska, kde predal vypožičané auto s úmyslom vrátiť sa na Slovensko. Bol však Nemcami zadržaný a internovaný v koncentračnom tábore, čo mu neskôr, po odchode do USA, umožnilo vystupovať ako osoba s čistou minulosťou. Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (A MV SR) v Levoči, fond 509-2-3, 509-1-5.

⁴ V roku 1950 požiadal J. Vicen Krajčoviča o finančnú pomoc prostredníctvom O. Čáčku. Ibidem.

⁵ VpOS vznikol ako „truc-organizácia“ proti SNRvZ približne v roku 1949 v New Yorku. Išlo o to, že Krajčovičov zámer vystupovať ako zástupca SNRvZ u americkej vlády bol predstaviteľmi SNRvZ striktnie odmietnutý. Ibidem.

⁶ SAV vznikol koncom roku 1945 v Ríme z iniciatívy F. Ďurčanského, ktorý všetko svoje politické snaženie sústredil na znovuoobnovenie Slovenského štátu, a to bez ohľadu na to aké politické zriadenie a ktorá politická ideológia bude prevládať. Približne v roku 1950 SAV sa premenoval na Slovenský oslobodzovací výbor (SOV). A MV SR v Levoči, fond 509-2-4.

im bola sympatická, ale žiarlili na ňu, lebo sa báli, že niekto iný vyhrá nad komunistami a ich politická prestíž tým utrpí. I keď Ďurčanského skupine, zvlášť Antonovi Malému ako reprezentantovi SAV pre Rakúsko, boli známi skutoční organizátori Bielej légie, usilovali sa pred západnou verejnosťou vystupovať v tom zmysle, že Biela légia a SAV (meskôr SOV) to je to isté. Ešte v roku 1951 v jednej správe pre americké úrady v Nemecku Ďurčanský tvrdil, že vodcom Bielej légie je on a len on rozhoduje o tom, čo Biela légia podniká v ČSR. Aj on prezentoval Bielu légiu ako partizánske oddiely.

Radikalistická a separatistická interpretácia Bielej légie bola z viacerých dôvodov prijateľná i pre politické ústredie v Prahe. S veľkou pravdepodobnosťou východiskovou informáciou bola verejná propagácia Bielej légie podávaná Krajčovičom v USA prostredníctvom rozhlasu a televízie, o ktorej československí diplomati okamžite informovali najvyššie politické miesta v Prahe. Tieto informácie sa potom stali zámienkou pre obvinenie štátobezpečnostných zložiek na Slovensku z neschopnosti, či dokonca zámernej neochoty odhaliť teroristické organizácie Bielej légie⁷, čím sa okrem iného mala zdôvodniť potreba centralizovať štátobezpečnostné zložky pod novozriadené Ministerstvo národnej bezpečnosti (MNB). S cieľom odhaliť teroristické organizácie Bielej légie vyslalo MNB v apríli 1951 v rámci „Akcie Duben“ pod vedením V. Matouška trojčlenné skupiny, prevažne zložené z českých orgánov ŠtB, na všetky krajské veliteľstvá ŠtB na Slovensku. Títo, hneď po príchode do jednotlivých krajov, začali horlivo naplňať politickými miestami prezentovanú predstavu o Bielej légii ako teroristickej organizácii. Zo súhrnných správ zasielaných Matoušekom na Veliteľstvo štátnej bezpečnosti v Prahe sa dozvedáme, že Biela légia predstavovala masovú polovojenskú teroristickú organizáciu riadenú zo zahraničia (v októbri 1951 sa ŠtB domnievala, že Bielu légiu riadi SNRvZ na čele s dr. F. Ďurčanským), počítajúcu takmer 1300 ľudí, ktorí pôsobili vo všetkých krajoch Slovenska. Organizačne mala byť rozdelená na východnú (centrum v Prešove) a západnú časť (centrum v Bratislave, resp. v Banskej Bystrici), riadené Zborovou organizačnou radou v Bratislave. Dôležité je, že podľa týchto správ Biela légia prevádzala okrem spravodajskej a propagandistickej činnosti aj teroristickú činnosť, preto väčšina členov Bielej légie bola ozbrojená pištoľou a v niektorých prípadoch i samopalom.

V ostrom protiklade k tejto interpretácii Bielej légie vystupuje interpretácia podávaná J. Vicenom. Podľa protokolárnych výsluchov a spomienok J. Vicena, Biela légia mala ambície byť „svojpomocným hnutím obyvateľstva na ochranu ľudských práv proti komunistickému štátnemu teroru“. Jej úmyslom bolo vnášať do vedomia obyvateľstva ducha rezistencie proti takým opatreniam úradov, ktorými sa radikálne obmedzovali základné ľudské práva, teda hlavne proti zatýkacím akciám, proti sociálnej a kultúrnej nivelizácii. Biela légia na Slovensku nemala fungovať

⁷ Pozri: A MV SR v Levoči, fond P 10/3, i. č. 16, *Souhrnná správa o organizaci a činnosti celoslovenské ilegální organizaci Bílá legie*.

ako organizácia, ale hnutie odporu založené na pasívnej rezistencii. Pod pasívnou rezistenciou sa rozumelo zámerné neplnenie príkazov úradov, pokiaľ tieto obmedzovali ľudské práva, pričom sa počítalo s tým, že v prípade dosiahnutia masového odporu budú úrady donútené zmeniť svoje rozhodnutia. Odmietnutie budovania Bielej légie na báze jednotnej organizácie nemalo teda charakter doporučenia, ale bolo zásadnou podmienkou fungovania Bielej légie ako masového hnutia. J. Vicen to zdôvodňoval tým, že by bolo neúnosné žiadať od obyvateľstva ozbrojenú akciu a spolčovanie sa v organizáciách, lebo podľa skúseností, žiadna organizácia nevedela udržať v tajnosti svoje jestvovanie a skôr-neskôr bola prezradená a odhalená. V zhode s K. Sidorom vychádzal z toho, že ozbrojený prevrat režimu v daných vnútorných a medzinárodných pomeroch nie je možný, je však možné dosiahnuť „pol'udštenie” všeobecných životných podmienok, ktoré môžu dosiahnuť až takého stupňa, že prevrat nebude potrebný. Výslovil dokonca myšlienku, že „nezáleží na tom, kto národu vládne, hlavné je, aby národu bolo dobre a aby bol spokojný.”

Existuje dostatok pôvodných dôkazov o tom, že táto koncepcia Bielej légie, ktorú Vicen prezentoval koncom roku 1950 vo svojej anonymne zverejnenej štúdii o podmienkach tzv. protikomunistického odporu v štátoch „za železnou oponou”, sa v rokoch prevádzkovania vysielateľa Biela légia aj realizovala. Problém je v tom, že s odstupom času J. Vicen akosi obchádza závažnú skutočnosť, že Biela légia nebola realizovaná len v podobe nenásilného svojpomocného hnutia. Tak dokumenty z osobného archívu J. Vicena, zabaveného orgánmi ŠtB, ako i protokolárne výpovede z roku 1957 potvrdzujú, že Biela légia sa realizovala aj v inej podobe.

Skôr ako si priblížime túto podobu BL, vráťme sa do obdobia jej vzniku. Okolnosti, za akých Biela légia vznikla, sú prezentované v niekoľkých avšak značne kontroverzných prameňoch. Vicen uvádza, že myšlienka založiť Bielu légiiu vznikla v roku 1948 počas rozhovorov s A. Tunegom⁸. Naproti tomu v protokolárnych výpovediach z roku 1957 autorstvo myšlienky pripisuje dr. J. Mikulovi, ktorý v tom čase bol vedúcim výzvedného projektu „WACO”⁹.

Kto vlastne bol A. Tunega a ako sa dostal k J. Vicenovi? Potom ako Vicen druhý krát emigroval, pokúsil sa nadviazať odbojovú spoluprácu s viacerými slovenskými emigrantami. Po viacmenej neúspešnom kontakte so Sidorom a odmietnutí spolupráce s dr. F. Ďurčanským, nakoniec našiel spojenie s dr. L. Jankovičom v jeho Slovenskom revolučnom odboji (SRO). Vzhľadom na nesúhlas s odbojovou koncepciou tejto organizácie a osobný konflikt s dr. Jankovičom, ktorý mal i improvizovanú „súdnú dohru”, vzdal sa členstva v tejto organizácii a spolu s dr. J. Mikulom sa pokúšali o samostatnú odbojovú činnosť¹⁰. Za účelom obnovenia spoje-

⁸ J. Vicen: *Vo viroch...*, s. 195–196.

⁹ Tento rozpor vo svojej výpovedi nám J. Vicen objasnil tým, že pripisovanie autorstva Bielej Légie dr. J. Mikulovi bolo z jeho strany zámerným zavádzaním orgánov ŠtB, keďže J. Mikulovi, vzhľadom na jeho emigráciu do USA, už ŠtB nemohla ublížiť.

¹⁰ Pozri: V. Varinský: *Činnosť slovenskej politickej emigrácie po roku 1945 – Slovenský revolučný odboj*. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii*, – 1999, roč. III. s. 226–236.

nia s členmi skupiny „Rodina” a skupiny tzv. „hlások”, s cieľom rozvinúť spravodajskú činnosť, využil spojku dr. L. Jankoviča, istého Františka Paňku. Ten po prvých neúspešných kontaktoch našiel pozitívnu odpoveď u Alberta Púčika a zrejme i Antona Tunegu. A. Púčik, už ako Vicenov agent, v pomerne krátkom čase (od novembra 1947 do decembra 1948) vybudoval asi 15 člennú, veľmi efektívnu spravodajskú sieť, siahajúcu až do bezpečnostných zložiek. Ústrednou postavou v tejto skupine bol A. Tunega. Podľa protokolárnej výpovede A. Púčika, už počas prvej cesty na Slovensko získal Púčik pre Vicena zoznam československých agentov vyslaných do zahraničia¹¹. Podľa toho istého zdroja v roku 1948 navštívil Vicena i A. Tunega, pričom ho údajne podrobne informoval o svojich ľuďoch na Slovensku a dodal mu i ďalšie správy spravodajského charakteru¹². Rozhovory, ktoré spolu viedli, by sa mohli kvalifikovať ako úvahy o ďalšom smerovaní domáceho a zahraničného odboja. Výsledkom bolo stanovenie priorít odboja uprednostnením ochrany občana na Slovensku pred narastajúcim komunistickým útlakom a presunutie otázky obnovy Slovenského štátu do druhého plánu. Tu Vicen po prvýkrát prišiel s myšlienkou organizovať odboj ako svojpomoc obyvateľstva pod hlavičkou Biela légia.

Nasledujúci vývoj však išiel iným smerom ako mohli obaja predpokladať. Spravodajské výsledky, ktoré pripravila Tunegova skupina, umožnili dr. J. Mikulovi a J. Vicenovi vstúpiť od septembra 1948 do plateného pracovného pomeru s americkou spravodajskou službou CIC (Counter Intelligence Corps) v rámci už spomínaného výzvedného projektu „WACO”. Domnievame sa, že následné zatknutie Tunegovej skupiny na Slovensku, keďže vážne ohrozilo existenciu výzvedného projektu, prinútilo protagonistov Bielej légie zásadne transformovať pôvodnú Vicenovu koncepciu Bielej légie. Už sa neuvažovalo o neorganizovanom svojpomocnom hnutí, ale o široko organizovanom podzemnom hnutí s politickými cieľmi, ktoré by súčasne pracovalo špionážne. O podávaných správach sa malo domnievať, že sú pre slovenské politické vedenie a nie pre americkú rozvedku. Organizačne mala Biela légia fungovať vo forme buniek, na spôsob skôr organizovanej „Slovenskej tajnej ochrany” (STO)¹³. Jej poslaním mala byť spravodajská činnosť, a až neskôr,

¹¹ Zoznam asi 40–50 osôb vyslaných do zahraničia československými bezpečnostnými zložkami získal A. Tunega od E. Tesára, pracovníka pasového oddelenia Poverenia vnútra. A MV SR v Levoči, s. P 10/3, i. č. 22.

¹² Údajne priniesol správu o trati mládeže od Kišky, správu o lesnom hospodárstve od Mikloša, správu o pomeroch medzi vysokoškólakmi a profesormi, správu o prekladovej stanici v Čiernej pri Čope, trikrát bianko potvrdené vysokoškolské legitimácie. Taktiež podpis pplk. Sedmíka, odlaček veľkého a malého razítka PV, ktoré boli na pasoch. Ibidem.

¹³ Slovenská tajná ochrana vznikla začiatkom roku 1945 na podklade „hlások” s tým rozdielom, že „hlásky” boli len akousi improvizáciou fungujúcou na báze buniek. Evidovaných bolo okolo 200 členov, väčšinou z radou žien. Iniciátorom bol dr. L. Jankovič, ktorý mal byť aj veliteľom hlavného štábu STO v zahraničí. Veliteľom ilegálneho štábu na Slovensku mal byť J. Vicen. A MV SR v Levoči, fond 509-1-4. *Výpoveď J. Vicena z 3.7.1957.*

po zistení vplyvu programu Bielej légie na ľudí v Československu, mala pripravovať zvrat politických pomerov. Podľa J. Vicena boli urobené dva pokusy vybudovať na Slovensku Bielu légiiu ako spravodajskú organizáciu. Po prvýkrát to bolo prostredníctvom J. Minárika.

V lete 1949 založil Ján Minárik v obci Dvorianky ilegálnu organizáciu spolu s Michalom Vaňom a Michalom Brindom. Keďže nemali dostatok skúseností s vedením protištátnej činnosti, skupina vyslala J. Minárika do Rakúska nadviazať spojenie so skupinou, ktorá má rovnaké zmýšľanie a ktorá by im dala inštrukcie k činnosti. Začiatkom júla 1949 dostal sa Minárik do Viedne, kde bol vypočúvaný A. Garžíkom v utečeneckom stredisku na Porzellan-gasse. Ten po zistení, že Minárik je stúpencom slovenskej štátnosti, doporučil ho Vicenovi na využitie pre spravodajskú činnosť. Vicen ubytoval Minárika v jednom z bytov pre agentov vo Viedni, kde za ním dochádzal a školiť ho ako organizovať špionáž a ilegálne skupiny. Zameriaval sa na to, ako budovať bunkový systém v organizácii, ako používať krycie čísla pre bunky a miesta, kde sa nachádzajú. Vysvetlil mu, že na Slovensku existuje organizácia Bielej légie, ktorej jednotlivé skupiny sa navzájom nepoznajú. Dohodli sa, že podobnú organizáciu vybuduje Minárik vo svojom okrese pod názvom Biela légia -8. Hoci išlo o prvý pokus založiť Bielu légiiu, vznikol tak dojem, že ich je na Slovensku viac.

Ďalšia inštrukcia sa týkala prevádzania spravodajskej činnosti, ktorú Vicen považoval za hlavnú pre najbližšie obdobie. Upozornil na to, čo ich najviac zaujíma v oblasti vojenskej, hospodárskej a politickej. Špeciálne sa skupina mala sústrediť na prevoz tovaru cez stanicu Čierna n. Tisou. Keďže Minárik nepoznal morseovku, otázka rádiotelegrafického spojenia sa mala riešiť až po získaní telegrafistu do skupiny. Dovtedy sa spojenie malo realizovať pomocou dopisov. Za tým účelom sa Minárik naučil písať tajným písmom a získal od Vicena 10 ks zvláštneho papiera na písanie správ tajným ingustom. Okrem toho dostal morseov bzučiak, aby sa učil vysielat', text prisahy členov Bielej légie, smernice a stanovy ilegálnej organizácie, 3 ks špeciálnych máp východného Slovenska a 700 Kčs na zakúpenie lístka na území ČSR. Podľa výpovede J. Minárika, údajne bol inštruovaný i v tom zmysle aby sa ozbrojovali a realizovali teroristickú činnosť, konkrétne pripravili vyhodenie trate Košice-Čierna n. Tisou. Vicen však túto skutočnosť počas vyšetrovania poprel.

Neskôr, po odchode J. Minárika z Viedne na Slovensko (13.8.1949), Vicen urobil dva pokusy o spojenie s Minárikom. V dopise z 22.9.1949 (koncept dopisu sa zachoval v osobnom archíve J. Vicena) vyzýva Minárika k zahájeniu činnosti a zdôvodňuje prečo zatiaľ neposiela vysielaciu. Dopis písaný neviditeľným písmom bol adresovaný na M. Brindu v Dvoriankách a podpísaný krycím znakom BL-1039. Odpoveď na dopis mal Minárik poslať na istú Včelkovú a podpísať krycím menom „Marta“. Minárikovu odpoveď priniesol agent K. Vrábel' (krycie meno Bosnak)¹⁴.

¹⁴ J. Vicen vo svojej „autobiografii“ z roku 1999, v rozpore so svojou výpoveďou z roku 1957, hovorí o tomto agentovi ako Jankovi Vrábel'ovi. J. Vicen: *Vo výročí...*, s. 198.

Správy o pohybe vlakových súprav naložených tankami v okolí Michal'án boli však natoľko nepresné, že Vicen sa rozhodol napísať ďalší dopis s inštrukciami ako správy zostavovať, aby boli spravodajsky využiteľné. Dopis zaslal niekedy v novembri 1949, avšak odpovede naň sa už nedočkal¹⁵. J. Minárik neskôr pred vyšetrovacími orgánmi uviedol, že Vicenovi odoslal niekoľko správ. Vicen ich už nemohol získať, pretože bol koncom roku 1949 zo služieb CIC prepustený. Oficiálne preto, že stratil dôveru Američanov¹⁶, neoficiálne preto, ako to vyplýva z osobného dopisu, ktorý nám zaslal J. Vicen 5 VII 1996, a konečne i z jeho „autobiografie“, lebo v novembri 1949 československé tajné služby, v spolupráci s Rusmi, urobili prvý pokus o jeho únos do ČSR. Na základe tejto skutočnosti Američania pochopili, že situácia je vážnejšia ako sa zdala a začali reálnejšie pristupovať k Vicenovej koncepcii „svojpomoci“ hlásanej v pokynoch Bielej légie a neoficiálne mu povolili dokončiť prípravu na zahájenie vysielania programov Bielej légie. Túto verziu o zachovaní dobrých vzťahov s Američanmi potvrdzuje i fakt, že na jar 1951, na základe doporučenia Mr. Whittheada (vedúceho CIC v Riede), umožnil Vicen A. Malému využiť vysielateľ Bielej légie na takmer dvojmesačné vysielanie pod názvom „Hlas Slovenskej republiky“¹⁷.

V poradí druhý pokus o vytvorenie spravodajskej organizácie Biela légia bol zrejme spojený s vyslaním agenta K. Vrábľa (Bosnak). K. Vrábľ emigroval do Rakúska v lete 1949 a obdobne ako J. Minárik bol A. Garžíkom doporučený J. Vicenovi pre spravodajskú činnosť. Vicen vyslal K. Vrábľa na Slovensko celkom trikrát, pričom v rámci „projektu WACO“ dvakrát. Prvýkrát odišiel na Slovensko v auguste 1949, hneď po J. Minárikovi. Na rozdiel od Minárika bol vybavený vysielaczkou, ktorú mal odovzdať svojmu strýcovi Vrábľovi v Bardejove a pomôcť mu vybudovať špiónážnu sieť. Približne po týždni sa Vrábľ vrátil do Viedne s tým, že strýc vysielacšku prijal a so spravodajskou činnosťou súhlasí. Keďže však riadiace centrum vysielanie nezachytilo, napriek dvom pokusom o vysielanie, odišiel Vrábľ na Slovensko druhý krát (november 1949) za účelom prevzatia vysielacky, pretože orgánovia CIC mali podozrenie, že do ČSR ani dodaná nebola. Výzvedná sieť sa mala odmlčať do doby, než bude dodaná vysielacka nová. Vysielacka, ktorú Vrábľ priniesol, odborníci s CIC skontrolovali a potvrdili jej poškodenie. S Petroskim od CIC bolo dohodnuté, že po jej oprave ju agent opäť dodá

¹⁵ Komplex údajov o príprave J. Minárika na spravodajskú činnosť sme získali porovnávaním protokolárnych výpovedí J. Vicena zo 7.6.1957 a 11.7.1958 a vyhodnotenia osoby J. Minárika zo skupinového zväzku č. 2685 (Hadač a spol.) A MV SR v Levoči, fond 509-1-1, 509-1-3, fond 509-2-2.

¹⁶ V osobnom archíve J. Vicena sa zachoval dopis z 13.1.1950, ktorý Vicen adresoval svojim spolupracovníkom v projekte „WACO“. Zdôrazňuje v ňom, že v dôsledku nedodržania požadovanej disciplíny a neochoty konať podľa Vicenových inštrukcií, došlo k poklesu pracovných úspechov a k strate dôvery amerického úradu. A MV SR v Levoči, fond 509-6-1.

¹⁷ Výpoveď Vicena zo 14.10.1957. A MV SR v Levoči, fond 509-2-1.

do ČSR. K tomu však už nedošlo, lebo začala zima a Vicen bol zo služieb CIC „prepustený“.

Obidva pokusy o vytvorenie spravodajských organizácií Bielej légie na území Slovenska sa teda z pohľadu dosiahnutých spravodajských výsledkov museli prezentovať ako neúspešné. U Vicena v konečnom dôsledku len upevňovali presvedčenie o tom, že organizovaná forma je málo efektívna, ľahko odhaliteľná, a že je nutné prejsť k „svojpomoci“ na báze individuálneho odporu. Samozrejme, v tom čase nemohol vedieť, čo vyslanie J. Minárika na Slovensko nakoniec prinieslo. O tom, že Biela légia 8 sa v nasledujúcich mesiacoch rozrástla na 234 členov (podľa údajov ŠtB)¹⁸ sa dozvedel až niekedy v roku 1952 alebo 1953, keď sa to náhodou dočítal v novinách.

Pôvodná Vicenova koncepcia Biela légia sa začala realizovať až od apríla 1950, keď Vicen zahájil činnosť vysielateľa Biela légia. Pod Vicenovým vedením fungoval do júla 1951. Podľa výpovede Jozefa Vicena z roku 1957, po celú dobu existencie vysielateľa Biela légia, a to tak pod Vicenovým i neskôr pod vedením K. Šumichrasta, tj. až do roku 1955, bola používaná len jedna vysielачka. Bola to vysielачka používaná skôr O. Čačkom pod názvom „Hlas slobodného Slovenska“¹⁹.

Na jar 1951 bola však Stowasserom (emigrant z Prahy nemeckého pôvodu) prerobená a zvýšený jej výkon z 300 W na 500 W. Po technickej stránke vysielanie zabezpečovali K. Murgaš a Stowasser. Je treba povedať, že v období riadenia vysielateľa Biela légia Vicenom, sa vysielanie realizovalo len naživo, bez možnosti použitia magnetofónu. To samozrejme kladlo veľké nároky na prevádzku a hlasateľov. Ako hlásatelia vystupovali J. Vicen, Dr. V. Karas, otec J. Macko a syn M. Macko. Neskôr i istý Lošonský a Timkaničová. Príspevky do relácií pripravovali jednak samotní hlásatelia, napr. J. Macko písal relácie adresované mládeži a zo školskej problematiky, dr. Karas k zahranično-politickým otázkam, alebo tzv. spolupracovníci (Vrábel, Baláž, Pekarovič, Šumichrast, Strečanský, Zeman, Strnisko). Informácie pre relácie získavali väčšinou vytážovaním utečencov z Československa. Redakčnú úpravu jednotlivých správ jako i celého programu Bielej légie realizoval J. Vicen osobne. Usiloval sa ich redigovať tak, aby sa nepoznalo, že sú zahraničného pôvodu a že vysielateľ je v zahraničí. Určitú anonymitu vysielateľa ako i jeho pracovníkom, i v záujme utajenia pred rakúskymi úradmi, poskytovali jednotliví americkí zamestnanci CIC, ktorí povolili (konkrétne Mr. Whittehead) inštalovať vysielateľ na povale vily, v ktorej bývali. Oficiálne však Američania o ničom nevedeli. Táto kamufláž bola veľmi účinná a spočiatku sa ukazovala i funkčná,

¹⁸ Zoznam členov protištátnej organizácie Biela Légia. A MV SR v Levoči, fônd B 10/12, i. č. 7.

¹⁹ Pozadie vzniku vysielачky nie je dostatočne jasné. J. Vicen vo svojich spomienkach pripisuje vytvorenie tejto vysielачky mladému študentovi K. Murgašovi, ktorý ju zostrojil z vyradenej nemeckej vojenskej techniky. Je možné, že najprv bola použitá ako vysielateľ „Hlas slobodného Slovenska“. Pozri: P. Cintavý: *Po stopách...*, s. 22–23.

ako si však ďalej ukážeme, mala i svoje tienistné dôsledky. O stupni utajenia vysielateľa Biela légia svedčí fakt, že československé bezpečnostné zložky pomerne dlhú dobu predpokladali pôsobenie vysielateľa na území Slovenska. Keď potom objavili na povale budovy „u dvoch levov“ (úradovňa bezpečnosti) vysielateľku a následne zatkli svojho kolegu, istého Valášeka, boli presvedčení, že odhalili centrálu Bielej légie. Zhodou okolností v tom čase skutočný vysielateľ mal technickú poruchu, takže nejaký čas nevysielal a tak zdanlivo všetko do seba zapadalo²⁰.

Vzhľadom na to, že vysielateľ Biela légia vznikol nezávisle na finančných prostriedkoch amerických spravodajských služieb, mohol byť program Bielej légie orientovaný výlučne na propagandistické účely proti štátnemu zriadeniu v Československu bez zámeru využívať ju pre spravodajské ciele. Tieto korektúry v programe boli výsledkom Vicenovej osobnej iniciatívy.

Program Bielej légie bol definitívne ustálený na jar 1950. Podľa neho Biela légia nemala byť organizáciou, ale svojpomocným hnutím obyvateľstva na ochranu ľudských práv proti kumunistickému štátnemu teroru. Podľa v archíve zachovaného zoznamu vysielaných relácií rozhlas Biela légia nikdy nedával výzvy, aby sa na Slovensku tvorili odbojové supiny, ba naopak, občania boli odhováraní od toho aby sa organizovali, lebo podľa skúseností žiadna organizácia nevedela udržať v tajnosti svoje jestvovanie a skôr alebo neskôr bola odhalená. Úmyslom vysielania bolo vnieť do obyvateľstva ducha pasívnej rezistencie. Občania nemali jedno-ducho poslúchať také príkazy úradov, ktoré obmedzovali ľudské práva a mali sa v neposlušnosti navzájom podporovať, aby sa ich odpor prejavil masove a aby tak donútili úrady zmeniť svoje opatrenia.

Táto koncepcia programu Bielej légie a vlastne i odboja bola v emigrácii pochopená len malým počtom ľudí. Po prvé preto, že Vicenovo pojednanie napísané koncom roku 1950 o možnostiach protikomunistického odboja vyšlo len v niekoľkých desiatkach kópií opísaných na stroji. Po druhé preto, že pojednanie o protikomunistickom odboji a konečne i rozhlasové vysielanie sa realizovali anonymnou formou, takže o skutočných protagonistoch Bielej légie sa veľa nevedelo. Tým vznikol priestor pre výklad Bielej légie zo strany rôznych pseudopredstavitel'ov, ktorí posudzovali a prezentovali Bielu légiiu len z jej názvu ako ozbrojenú protikomunistickú formáciu pôsobiacu na území Slovenska.

Táto celková dezorientácia v otázke skutočných predstaviteľ'ov a cieľ'ov Bielej légie značne sťažovala získanie finančných prostriedkov na pokrytie nákladov spojených s prevádzkovaním vysielateľa. Situácia sa komplikovala i tým, že slovenská emigrácia sa nedelila len na radikálov a umiernených, ale i „čechoslovákov“ a se-

²⁰ O tejto skutočnosti sa Vicen dozvedel od istého utečenca z Československa. Z jeho výpovede z r. 1957 sa dozvedáme, že v snahe dokázať bezpečnostným zložkám svoj omyl, urýchlene obnovili činnosť vysielateľa. AMV SR v Levoči, S. 509-1-5, s. 769-770. Naproti tomu, v spomienkach z r. 1995 uvádza, že prerušenie urobili zámerne, aby utvrdili bezpečnostné zložky vo svojom omyle. Pozri: P. C i n t a v ý: *Po stopách...*, s. 39.

paratistov. Problém bol v tom, že Vicenom načrtnutý Program Bielej légie neoslovoval ani jednu z týchto skupín.

Zo strany „čechoslováckej“ emigrácie bolo počut' výčitky, že Biela légia je „separatistický“ rozhlas. Všetok svoj vplyv na Západe využívali, aby Bielej légii robili čo najväčšie ťažkosti. Podľa Vicena však táto výčitka neobstála, keďže v pôvodnom programe vysielача sa separatizmus nehlásil a problému vzťahu Slovákov a Čechov sa v rozhlasových reláciách vyhýbali. Jediné čo bolo možné v tomto smere vytýkať, bola slovenská hymna, ktorú hrali na konci programu. Naproti tomu separatisti vytýkali rozhlasu Biela légia, že je nemastný-neslaný, z ktorého nie je jasné či je alebo nie je za Slovenský štát²¹.

Za tejto situácie žiadna oficiálna organizácia na Západe nebola ochotná poskytnúť finančné prostriedky na krytie nákladov vysielача. Ani spravodajské centrály nemali záujem „oficiálne“ finančne podporovať Bielu légiiu, pokiaľ neplnila spravodajské úlohy. V roku 1950 boli urobené dva pokusy zo strany najprv americkej, a potom i anglickej spravodajskej služby oficiálne osloviť protagonistov vysielача v záujme využiť ho pre spravodajské účely. Keď sa však ukázalo, že Biela légia nemá spravodajskú sieť na Slovensku, oficiálne kontakty sa prerušili. Jediným výsledkom neúspešných kontaktov s anglickou a americkou rozvedkou bolo 20 dolárov a 1600 mariek a poučenie, že bez spravodajskej siete to v budúcnosti nepôjde. Za tým účelom bola zo získaných finančných prostriedkov realizovaná cesta K. Vrábela na Slovensko v novembri 1950. Jeho poslaním bolo zorganizovať spravodajskú sieť, ktorá by dodávala hlavne výzvedné správy a tiež správy použiteľné pre Bielu légiiu. Mal tiež za úlohu zistiť počuteľnosť vysielача Biela légia²².

Aj keď z archívnych materiálov nie sú zistiteľné bezprostredné výsledky tejto cesty, súdiac podľa toho, že ani v prvej polovici roku 1951 nedošlo k spojeniu Bielej légie so žiadnou spravodajskou službou, môžeme predpokladať, že táto cesta nebola veľmi úspešná. Viac ako ročná prevádzka vysielача Biela légia bola preto finančne zabezpečovaná výlučne v podobe jednorázových darov osobných priateľov či spolupracovníkov J. Vicena, pritom išlo o čiastku rátajúcu niekoľko sto dolárov. Nedostatok financií bol i hlavným dôvodom, prečo v júli 1951 rozhlas Biela légia prestal pracovať a tým zanikla na čas celá Biela légia, lebo okrem rozhlasu iné pracovné oddelenie neexistovalo.

Vysielač bol mimo prevádzky od júla 1951 približne do leta 1952, resp. jari 1953. V októbri 1951 vyslala americká spravodajská služba CIA do Európy plk. Marčančuka, aby pod kepienkou Biela légia realizoval výzvedné zámery. Od Vicena

²¹ Takéto stanovisko zaujímala väčšina prívržencov SNRvZ, najmä vtedy vplyvný M. Černák (zástupca SNRvZ pre Európu), ktorý otvorene nevystúpil proti Bielej légii len preto, že vedel o napojení osobného priateľa K. Šumichrasta na Bielu légiiu. A MV SR v Levoči, f. 509-1-6.

²² A MV SR v Levoči, f.509-1-5. *Protokol o výpovedi J. Vicena zo dňa 29.8.1957*, s. 884.

požadoval uvedenie vysielача do prevádzky. Arogantný prístup plk. Markančuka však Vicena nepresvedčil, a tak ho odmietol. Túto ponuku už neodmietol Vicenov spolupracovník K. Šumichrast. Po asi polročnom jednaní o obnovení činnosti Biela légie musel spísať životopisy predpokladaných spolupracovníkov, odovzdať ich fotografie a odtlačky prstov. Musel predom informovať, odkiaľ bude vysielat' a zaviazat' sa, že relácie 14 dní pred odvysielaním odovzdá k cenzúre. Po formálnej stránke existovala takmer priama kontinuita s predchádzajúcim obdobím a to tak po programovej, ako i personálnej stránke. Bola použitá tá istá vysielачka, v tom čase ukrývaná u Murgaša a Stowassera.

Ani za Šumichrastovho vedenia neboli davané inštrukcie k prevádzaniu organizovaných akcií proti zriadeniu v Československu. I vtedy sa požadovalo, aby každý, kto s programom Bielej légie súhlasí, pracoval proti zriadeniu samostatne. Rozdiel bol však v tom, že obsah relácií bol viac nacionalistický, zameraný na obnovu Slovenského štátu²³, čomu sa Vicen z taktických dôvodov vyhýbal. Zásadná zmena spočívala v tom, že už išlo o akciu americkú, a preto CIA mala právo zasahovať do chodu a personálneho zloženia vysielачa a zhodnocovať Bielu légii i spravodajsky. Napr. v rokoch 1951–1953 organizoval na území Slovenska spravodajskú činnosť už spomínaný plk. Markančuk, dovolávajúc sa authority Bielej légie. Protiváhou straty vlastnej identity boli mesačne finančné dotácie vo výške asi 400–500 dolárov a pravidelný plat či odmeny pre väčšinu pracovníkov vysielачa. Vicen však z dôvodu „nesúhlasu“ Američanov medzi nich nepatrí. Nezabudli, že spoluprácu s plk. Markančukom pôvodne odmietol. V skutočnosti však Vicen príležitostne písal pre vysielач Biela légia rôzne relácie, avšak bez vedomia Američanov.

Finančná a tým i existenčná závislosť Bielej légie na Američanoch sa najvýraznejšie prejavila začiatkom leta 1955. V tom čase došlo k podpisu zmluvy s Rakúskom o odchode okupačných jednotiek z jeho územia. Následne Američania zastavili výplatu peňazí a Šumichrastovi doporučili, aby činnosť vysielачa zastavil, lebo už nemohli zaistiť bezpečnosť pracovníkom Bielej légie pred rakúskymi úradmi. Šumichrast sa ešte pokúsil zachrániť situáciu návrhom premiestniť vysielач Biela légia na územie Nemecka. To však Američania odmietli. Zastavením amerických dotácií v r. 1955 vysielач Biela légia zanikol.

²³ Zrejme išlo len o umiernenějšíu formu nacionalizmu, keďže relácie prechádzali americkou cenzúrou. AMV SR v Levoči, f.509-1-5.

Vladimír Varinský

Biela légia (Biała Legia)

jako forma oporu przeciwko totalitarnemu reżimowi

Streszczenie

Artykuł stanowi analizę historyczną realizowania idei oporu antykomunistycznego w formie Bielej légii. Porównano tu ambicje twórców nadajnika Biela légia z wynikami osiągniętymi w walce antykomunistycznej zgodnie z tym, jak je odnotowała czechosłowacka Służba Bezpieczeństwa w procesie likwidacji Bielej légii na Słowacji. W przeciwieństwie do wspomnień J. Vicena (z 1999 roku), głównego protagonisty nadajnika Biela légia, analiza odnotowanych protokołarnie wypowiedzi J. Vicena z lat 1957–1958 wskazuje na powstanie i realizację idei Bielej légii w dwóch etapach. Początkowo, w latach 1948–1949, był to szeroko zorganizowany ruch o celach politycznych, realizowany na terytorium Słowacji, który miał także równocześnie cele szpiegowskie. W ten sposób Biela légia, zorganizowana na wzór organizacji Slovenská tajná ochrana (Słowacka Tajna Ochrona), miała realizować plany projektu zwiadowczego WACO, wspieranego finansowo przez amerykańskie służby informacyjne Counter Intelligence Corps. W drugim etapie, w latach 1950–1955, Biela légia istniała w formie niezorganizowanej jako prowadzona bez używania przemocy walka z terrorem komunistycznym. Walka ta polegała na biernym oporze wobec nakazów władzy totalitarnej. Brak zorganizowanego ruchu oporu w walce społeczeństwa z reżimem miał zrekompensować nadajnik, dzięki któremu można było zwracać się do ludzi indywidualnie. W przeciwieństwie do takiego profilu nadajnika na Słowacji powstały liczne zbrojne grupy Bielej légii, przygotowujące się do zmiany stosunków politycznych i restytucji Państwa Słowackiego.

Vladimír Varinský

Biela Légia (White Legion)

as a Form of Resistance against a Totalitarian Regime

Summary

The present article is a historical analysis of the rise of the idea of the anti-Communist resistance modelled on the Biela Légia. The ambitions of the creators of the Biela Légia transmitter have been compared to the effects of the anti-Communist struggle as recorded by the Czechoslovak Security Service in the process of the liquidation of the Biela Légia in Slovakia. Contrary to memoirs (published in 1999) of J. Vicen, who was chiefly responsible for the Biela Légia transmitter, an analysis of Vicen's formally recorded testimony concerning the years 1948–1958 makes it clear that the idea of the Biela Légia arose and was put into practice in two stages. Initially, in the years 1948–1949, it was a broadly conceived political movement organised on the territory of Slovakia, a movement that undertook also a spying activity. In this way, Biela Légia, structured on the model of the organisation called Slovenská Tajná Ochrana (The Slovak Secret Self-Defence), was supposed to carry out the WACO intelligence project, financially supported by the American intelligence service called Counter Intelligence Corps. At the second stage, in the years 1950–1955, the Biela Légia existed in an unorganised form, and conducted a non-violent fight against the Communist terror. This struggle consisted in passive resistance to the orders of the totalitarian power. The absence of an organised

resistance movement that would effectively defend the society against the regime was supposed to be compensated by the transmitter, which made it possible to address people individually. In opposition to this idea of the transmitter, there appeared in Slovakia numerous armed groups of Biela Légia, the purpose of which was to prepare a major change of political conditions and the restitution of the Slovak State.